

چون نگری حاصل چندیں گزند   بیدہ باشد و ناسودمند
 این قدر اندیشہ خاطر زدای   گر شودت صرف بیادِ خدای
 گرچہ نہ در عالمِ رازت برد   بارے ازیں بیدہ بازت خرد
 جان و دل غائب تو از حضور   دور نباشد کہ نباشند دور
 کیست کہ آنجا شد و کارے نیافت   کیست کہ آن رزد و بارے نیافت
 صدق دین مرحلہ یارِ قویست   مگر ازیں کار کہ کارِ قویست
 ہست چو در سکہ پیرایت روئے   ترک ہو سہاے جو اتناں بکوئے
 شعر چو بادست نہ باد بہار   باد خزانے کہ بر آرد و غبار
 کم کن از اں باد کہ گرد آورد   و آخر کارت دم سر آورد
 پیشہ خموشی کن و دمساز شو   بلبل باغ آمدہ باز شو
 در ہوسِ مثنویت در دلست   حل کنم ایں بر تو کہ بس مشکلست
 در روستے کز تو نیاید مرو   گفت بدم مشنود نیکو شنو
 نظمِ نظامی بہ لطافت چو ڈور   وز در او سر بسر آفاق پُر
 پس چو تو کم مایہ بسیار لاف   در شمری مہرہ خویش از کراف
 چیت در اں کم کہ بگویش باز   تاچہ نہ گفت ست کہ گویش باز
 پنختہ ازوشد چو معانی تمام   خام بود پنختن سوداے خام

زین و خیالی کہ ترا کثر شمس
 بگزار زین خانہ کہ طبعے توفیت
 کالبدے داری و جاں اندر دست
 تا بود این سکہ عالم درست
 بہ کہ دریں جنبش طبع آزمائے
 گفتہ اور اشنو و گوش باش
 سحر و رائے کہ در و دیدہ اند
 ثمنوی اور ہمت شنائے بگوے
 این ہمہ ز انصاف نکر زوریت
 گرنہ بدی این نمط جاں نواز
 یک چو سر ہا ہمہ زان بو خوشست
 تا بود آوازہ قمری بساغ
 آنکہ پیشہست مے خوشگوار
 جستن آں مایہ خیالی گزشت
 دین رہ بار یک سائے توفیت
 ہر چہ تو دانی بہ ازاں اندر دست
 برتن تو کے بود این شتہ پست
 سر نہی اول و انگاہ پاسے
 گفت مرا بشنو و خاموش باش
 خامشی خویش پسندیدہ اند
 بشنوش از دور و دعائے بگوے
 گر تو نہ بینی دگرے کوریت
 بو کہ دلم را بتو بووی نیاز
 عود تو آں جا علف آتشست
 کس ندہ گوش با و از زاغ
 در د کشد در و سر آرد خار

۱۰ کثر شمس کج معنی ہے ۱۲

۱۱ این سکہ کے ثمنوی نظامی ۱۲

۱۳ حضرت امیر خسرو دریں اشعار فرود تہی مے کنند کہ در مقابلہ ثمنوی نظامی ثمنوی توجہ پذیرست ۱۴

در ہوست می نہ گزار و عنان ق
 کوشش آں کن کہ دریں راہ تنگ
 از پے بختش بجز آرزوے
 رنج نہ بردل گویاے خویش
 سوز سخن را نہ بخامی طلب
 سوز تکلف خس و خاک سترست
 یکاگر بند من آری بکوش
 چل شد و در نہایت آمد نشست
 نوبت تو بہ ست گرانی مکن
 در غزلت یاد جوانی دہد ق
 تن زن ازاں ہم کہ کساں گفتہ اند
 نوبت سعدی کہ مبادا کہن
 ترک ہوس گیر و بے پیش گیر
 آں کن و آں ساز کزین کو چگاہ
 تا کہ بغزلت نہ نشانند دینیز
 چند کنی خواب دریں رہ گزار
 می کشت دل بہ خیال چناں
 زان گل تربوے و ہندت بزنک
 یک عنایت ز بزرگان بچوے
 یک د جوئی ز گویاے خویش
 پختگیس ہم ز نظامی طلب
 چاشنی سوختگان دیگرست
 مصلحت آنست کہ باقی خموش
 پیش ہمیں پیش کہ فتنی نشست
 روے بہ پیری ست جوانی مکن
 وز خوشی طبع نشانی دہد
 ہر چہ تو کوئی بہ ازاں گفتہ اند
 شرم نداری کہ بگوئی سخن
 رہ بسوے مصلحت خویش گیر
 چون بڑی توشہ بخوئی براہ
 پیشتر از مرگ بغزلت گریز
 خواب گت ہست بجائے دگر

یک نفسے زیر زمین ارہوش
 مرتے نیست جہاں را چہاں
 ناگہ ازیں خانہ سفر کردنی ست
 گرچہ کسے زندہ نماذ بے
 خاک بے خوردن پاک را
 جاں بشتاب دل ایسر ہوس
 عمر چہیں آدمی بے خمر
 ایں ہمہ بیداری ما خفتن ست
 رفتنیا نیم ازیں راہ دور
 گہنہ گردندہ وفا کے کند
 زیں گزر راہ رواں بر گزر
 ایں طبق گل کہ وفا زوم کست
 بے نمک ست ایں خاک کا سہوش
 ناں ہدیت لیک بخون جگر
 گر بودت خوش خورد بد خو مباحث
 تنگ مباحث از پئے عیش فراخ
 ہنگر و پوشیدہ بر خود مپوش
 کا مدہ راتاقت زر رفتن عنان
 شربتے از جام اجل خوردنی ست
 زندہ جاوید بماند کسے
 سیر نکرہ ست کسے خاک را
 غفلت ازیں بیش نکرہ ست کس
 باد سیر کردہ کہ خاکش بسر
 کا مدن ماز پئے رفتن ست
 در چہ ظلمت نہ بصحراے نور
 واسے برو کیں طمع از دے کند
 چوں گزرندہ است رواں بر گزر
 کا سہ خویش ز سر مردم ست
 از نمک اوچہ کنی کام خوش
 تو ہم از دتر کن و انکہ بخور
 در نہودر خب مشو گو مباحث
 کاں بری از باغ کہ فیروز شاخ

ہرچہ رسد بیش خور و کم مخور
 و آنچه بہ قسمت بہ ازل ز آفت
 و آنچه قضائست بدان یافتن
 و رچہ بگردی ہمہ بالا و پست
 ہرچہ بجوی دنیا بی مرج
 چند چو موران سر اسیمہ گرد
 عاقبت آن مور بہر خانہ
 گرچہ کہ زر جانت جویش لے
 جو ہر ہرچہ کہ زیندہ تر
 جاں کہ ہمہ در پئے این خاک رفت
 طفل شود فلتنہ بریں خاک زرد
 این گل رنگین کہ فریب دل دست
 عقل کسے رست کہ گردن گشت
 تا عدسے میرسدت زیر خراس
 قرص جو آن کس کہ بدناں کند
 آنکہ شکیبش تفتاعت دست
 کاں بغذالذت کاشش دہ
 ورنہ رسد ہم برسد غم مخور
 رنجہ مکن دل کہ بدان تست
 گرچہ بجوی نتوان یافتن
 روزی ازاں پیش نیابی کہ است
 زانکہ بخوابش نتوان یافت گنج
 کم خوری و بیش نمی بہر خورد
 جاں و بد اندر طلب دانہ
 و رہمہ عمرست مخواہ از کسے
 نیست ز زر اسیمہ فریذہ تر
 پاکی آن کس کہ اریں پاک رفت
 مردی آن کس کہ غورش خورد
 ہر کہ فریبش خورد عاقلست
 آخر ازاں کونہ کہ آمد گزشت
 دل مغلن از پئے گندم در آس
 مردنہ آن کز پئے زر جاں کند
 قرص جواز قرص زرش بہرست
 دین بطمع خست نہاشش دہ

مردِ رَه از خود خورشش او جوست
 مور که بر سقف دود بقیاس
 مال چپ جوئی حتمی نیستش
 ترک طمع گیر ز خود شرم دار
 دست مکن کینچه که روزی بیت
 گرسنه ز آبی که درین تنگناے
 گر بودت صدق که روزی ده است
 غره به نزدیکی سلطان مشو
 هست وے از خرمن هستی خسه
 گر چه پرد بلبل بستاں بلند
 چند کشتی پیش ملک دست پیش
 گریه کنی هر چه بضاعت کنی
 تشنه بمیر آب زد و ناں مخواه
 دل بقباعت نه و خورند باش
 خور کن و آشام بخونناپ خویش
 دل ز وفا جوئی دو تاں بکش
 اہل مجو گرد و جہاں زانکہ نیست
 گرز زرش از ره نبرد ربر دست
 پاش بلغزو چو در افتد بطاس
 بہرہ فزوں از شکے نیستش
 تمانہ شوی چون خجلاں شرمسا
 روزی از و خواہ کہ روزی ده است
 ناں ز ملک میطلبی نہ از خداے
 منت دشمن نہ کشتی پیش دست
 بلبل باغی مگس خواں مشو
 تا تو چه باشی کہ کمی زوبے
 بازی طفلان شود از بہر قند
 تا ت ز کواتے و ہداز ملک خویش
 ملکے داری چو قناعت کنی
 خوں خور و از خوا پنہ تہاں ناں مخواه
 مملکت این بہت خداوند باش
 از پئے ناسے چه بری آب خویش
 خوز علف گاہ حرو ناں بکش
 ترک جہاں کہیرو جہاں داں کہ نیست

گوشہ نشین تا بخیالت بوند
 ہر ہمہ محتاج جمالت بوند
 راہ طلب در روش بیگماں
 تارہی از کن مکن مردماں
 بوم بویرانہ از ان شد زباغ
 تانہ کشد رنج لکد کوپ زراع
 در کہ نہاں رصدف آبی ست
 گل کہ بقدرش ہمہ عالم بہا ست
 چند چو بیچارہ تو بر ہر کہے
 باز سعیدی بہوا کن شکا
 چوں بریدی طمع از نا کساں
 مردمی نیست چو در چشم کس
 گل بچہ آگاہ ستوراں مبر
 یک از ان جا کہ طمع خوشے ست
 از تن کا زرتواں شست داغ
 بہیدہ با توجہ لے می کم
 ہر چہ دیدم تو دودے بہشت
 چوں تو چنین غافلے از کار خویش
 ایں سخن چند کہ از بہر سمع
 فکر لے داد جگر کاہم

ہر ہمہ محتاج جمالت بوند
 تارہی از کن مکن مردماں
 تانہ کشد رنج لکد کوپ زراع
 بیش بہا از پئے کم یابی ست
 در ہمہ جا روید از ان کم بہا ست
 زود کنی روے زہرے
 زراع نہ جیفہ بگر گس گزار
 صرف مکن گوہر خود با خساں
 چشم نگہ دار از آسب خس
 آئینہ در مجلس کوراں مبر
 ملک قناعت نہ بہا زوے ست
 پتر حوا صل نشود پتر زراع
 در نہ کشانی تو دے می زخم
 پند لے دادم و سودے بہشت
 من بروم بر سر گفتار خویش
 طبع پر اگندہ من کرد جمع
 عمر لے رفت بہ گراہم

بود که بس گری بهنگامه
 سر که بسے هست شکر نیستش
 چون سخن از لطف نشانے نداشت
 وصف براں گو نہ فروراندہ ام
 خالی تکلف زد مش بر جمال
 دیو بود یا فترہ در ہشت
 عیب چنان نیست کہ نہفتہ ام
 چون منم اندر قلب کان خویش
 هست امیدم کہ سخن پرور
 عیب یکے نیست کہ جوید باز
 خردہ نہ گیرند بزرگی کنند
 بار خدا با من غافل بہ از
 گرچہ کہ امروز جمال من ست
 ہرچہ درو شد رقم از خوب و نشت
 عفو کن آں را کہ رضا کے توست
 چون کرت ہست ز جرم چہ پاک
 گیر کہ ستم در نہا سفتنی
 یاد کنندم ز چنین نامہ
 بز صفت چیز دیگر نیستش
 کالبدش صورت جانے نداشت
 کہ غرض قصہ فروراندہ ام
 نغمہ نماید مگر اندر خیال
 بستن پیرایہ بخاتون ہشت
 کا نچہ بگویند ہمہ گفتہ ام
 معترف عجز بہ نقصان خویش
 چون نکرند از رہ نیست در
 چون ہمہ عیب ست چہ گویند با
 دنبہ چنان نیست کہ گری کنند
 این ورق سادہ کہ بستم طرانہ
 عاقبت الامر وبال من ست
 این ہمہ تقدیر تو بر من نوشت
 توبہ دہ از ہرچہ بر لے توست
 تیرہ نہ شد بحر یک مشت خاک
 یا سخنے بود کہ ناگفتنی

چوں ز تو شد این همه ناپسند
 عیب شناساں بکسین من اند
 تو بگرم عیب من عیب کوش
 سرمدہ انصاف بہر چشم سائے
 داغ قبولی مکش اندر سرش
 بو کہ بر آرد بہ چنین نام نام
 در نظر شاہ مباد اکھسن
 ہم تو کنی در دل خلق عزیز
 بے ہنراں جملہ بہ کین من اند
 در نظر عیب شناساں بپوش
 بگر من آن گاہ برایشاں نائے
 تا نکند با دستراں ابرش
 بردر شہ خدمت من در اسلام
 این غزلم ختم بریں شد سخن

عشر

نامہ تمام گشت بجاناں کہ می برد
 این خط پر ز مہر لب کرمی برد
 این نامہ نسبت پیرین عدین ما
 مائیم و شرط بندیش باہر از شوق
 زین تن مید چون دل جان من از
 گفتم بیا بگفت کہ دیوانہ گشتہ
 جاناں ما بہ ہجر تو ہر کسے کہت
 پیغام کالبد بسوے جان کہ می برد
 دین دروس بہر بدرمان کہ می برد
 پر خون دست ہجر جاناں کہ می برد
 این بندگی بحضرت ایشان کہ می برد
 کشتہ شدیم ققہ سلطان کہ می برد
 اندوہ مورپیش سلیمان کہ می برد
 غم می برد و لے غم ہجران کہ می برد

گفتی نگاہدار بفرمانِ خویش دل
دارم و لے بگوئے کہ فزایم مہی بڑ
دردا کہ دل ز حسرت و بیچارہ می بڑ
و آگاہے ز برونِ دل آن کہ می بڑ

شد سخن ختم قبولے کہ خدیش اودہ است

تا ابد باقی با د او مباد و شس پایاں

ک م ع م ی

م ۱۳۵۵۱۶ RR ۱۹۱۶
F. ۸۹۱۰۵۱۳۵

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومینہ ذیرانہ لیا جائے گا۔

۱۹۱۶ء

